

među ostalim objekti u Špiragu, i Varošluku, Majdanu, Dabravini, Zenici, Duklji, Zadru i t. d. U trećem periodu napose su i podrobno obrađeni starohrvatski spomenici i starohrvatska ornamentika. Ovdje autor iznosi mnoga svoja nova i sasvim originalna gledišta. Podrug stotina slika u ovoj studiji ilustriraju svaki navod. Knjiga ima obilježje nužnog priručnika i spretne enciklopedije, koju bi trebao imati svaki naš inteligent.

Dr. Stjepan Zimmermann: Duševni život. Izdala Jug. Akademija u Zagrebu. 1932. Knj. IX. str. 312.

Ovo je četvrta knjiga dr. Zimmermanna, koja obrađuje psihologijske probleme. Prva knjiga pod naslovom »Temelji psihologije, izašla je 1923., a bila je namijenjena potrebi slušatelja bogoslovskog fakulteta. God. 1927. izašla je druga knjiga, koja nosi naslov »Psihologija za srednja učilišta«. Drugo sasvim preradeno izdanje te knjige izašlo je 1928. I napokon 1932. izašla je evo četvrta knjiga u kojoj je dr. Z. skupio sve najbolje što je dosada u toj stvari pisao, dodavši posve nove odsjeke s obzirom na svrhu, kojoj je knjiga namijenjena.

Želeći da čitaoca upozna sa duševnim životom, i da učini iz njega psihologa, razdijelio je g. pisac svoju knjigu na dva dijela

Prvi dio raspravlja »O doživljajima i njihovom svijesnom jedinstvu«, a drugi »O naučnom upoznavanju duševnoga života ili psihologiji«.

Mi ćemo svaki ovaj dio napose promotriti, da pokažemo, koja su pitanja u njima obrađena i na koji način.

Prvi dio, koji ima četiri odsjeka obrađuje u 1. odsjeku doživljaje znanja. I to: opažajno znanje; predodžbeno znanje, i misaono ili razumno znanje. Drugi odsjek obrađuje doživljaje čuvstvovanja, a treći voljne doživljaje. Obradivši svaku vrstu doživljaja napose pokazuje autor u 4. odsjeku da ti doživljaji ne postoje odijelito svaki za sebe, nego da su međusobno vezani uz »ja«, koji svijesno zna za svoje doživljaje. Taj dakle odsjek obrađuje svijest i pažnju, te pitanje »ja« u vezi sa cjelinom duševnoga života.

Kako autor ne pretpostavlja nikakova znanja iz psihologije u čitaoca, to na osnovu najjednostavnijih primjera analizom dolazi do temeljnih pojmova u psihologiji. Na tom putu daje i djelomične definicije pojedinih doživljaja, dok ne dođe na koncu do konačne i potpune definicije. Tako na pr. za opažaj imamo ove def. 1. »Opažaj je znanje o izvanjskom predmetu, koji podražuje osjetilni organ. (str. 13.) 2. »Opažaj je znanje o različnim svojstvima jednoga izvanjskoga predmeta«. (str. 15.) 3. »Opažaj je takav doživljaj znanja, kod kojega je izvanjski predmet u svijesti osjetno ili senzitivno nazočan«. (str. 16.) 4. »Opažaj je sastavljeno shvaćanje ili znanje sačinjeno ili satvoreno od osjeta i njihove sveze«. (str. 16.) 5. »Ili: shvaćanje zbiljskog predmeta po osjetnim spojevima«. Za »pojam« daje tri def., za »ličnost« tri i t. d.

Autor se služi u svom razlaganju analitičko-sintetičkom metodom kao najpodesnijom, da čitaoc s jedne strane dođe do jasnih pojmova, a s druge strane, da se uputi također u naučno promatranje svojih duševnih doživljaja.

Govoreći o opažajnom znanju kaže dr. Z., da »opažajući jedan izvanjski predmet znam za različita njegova svojstva«. (s. 15.) Ova opažena svojstva čine sadržaj opažaja. Taj sadržaj treba razlikovati od opaženog predmeta. Tj. opažajni sadržaj nije isto što i opaženi predmet, jer taj ostaje isti, a opaženi se sadržaji mijenjaju. Različni ljudi mogu o istom predmetu imati različite opažaje.« Iz toga slijedi, da se opažajni sadržaj nalazi u mojoj svijesti (on je nešto subjektivno ili usvijesno), a opaženi predmet je izvansvijestan«.

Tu se nameće pitanje za koja svojstva izvanjskoga predmeta ja znam pomoću osjetnog opažanja? Čas prije je rečeno da opažajući izvanjski predmet znam za njegova svojstva, a sad smo čuli da ta »njegova (predmeta) svojstva« jedan opaža ovako, a drugi onako. Koje je onda od ta dva opažena svojstva, svojstvo samoga predmeta? Ili drugim riječima, što je svojstvo, koje jedan opaža kao slatko, drugi kao gorko, jedan kao crveno, drugi kao žuto (str. 15.) samo u sebi, i pomoću čega spoznajemo što je osjetilno svojstvo predmeta u sebi?

Iz navedenih primjera, a osobito iz posljednjeg, kojim autor razjašnjuje razliku između opažajnog sadržaja i izvanjskog predmeta, nije naime sasvim jasno, da li se izraz »subjektivno« odnosi samo na opažajni sadržaj kao takav, ili i na njegovu spoznajnu vrijednost.

Isto tako, kada dr. Z. kaže, da je »razlika između osjeta i opažaja u tome, što osjet nije upravljen na izvanjski predmet, nego je elementarna sastavina opažaja, držim da bi jasnoće radi bilo možda dobro da je rečeno, da je osjet upravljen na jedno svojstvo izvanjskoga predmeta, da bi tako bilo jasnije, kako različni osjeti mogu biti grada opažaja, kojim znam za svojstva izvanjskoga predmeta.

Još bi samo htio u ovom 1. dijelu, da se malo osvrnem na 4. odsjek u kojem je govor o »ja«. Na str. 116 kaže autor: »Neposredno opažajući svoje doživljaje svatko od nas zna i za svoj »ja.«

Što znači taj »ja«. Kad kažem na pr.: ja sam bolestan. Ko je taj »ja«, koji zna da je bolestan? U ovom slučaju taj »ja« ne može da bude drugo, nego neki konkretni čovjek, Petar, Pavao... Ali »ja« znači i tvorni izvor svih ljudskih doživljaja. (s. 116) U tom smislu ne znači »ja« isto što i čovjek. Na koji način to jastvo egzistira, kakove je naravi i u kojem su odnosu doživljaji sa jastvom, predmet je filozofijskoga istraživanja.

Dr. Z. razlikuje »niže« i »više« jastvo. »Niže« jastvo nije drugo nego nejasno znanje o samome sebi kao izvoru životnih potreba, a »više« jastvo je izvor spoznajnog i voljnog djelovanja. (s. 137.)

Dok je za »više« jastvo jasno rečeno, da je ono izvor spoznajnog voljnog djelovanja, za »niže« jastvo nije jasno, što se pod tim ima da misli. Da li je naime »niže« jastvo sam »ja«, koji ima nejasno neznanje o samome sebi, kao izvoru životnih potreba, ili pak je samo nejasno znanje »niži« »ja«. Ako je prvo onda se pita, imali kakova razlika između »nižega« i »višega« »ja«, i u čemu se ona sastoji. Ako pak je drugo, onda se pita, ko je subjekat toga »nejasnoga znanja«, da li »više« jastvo ili ko drugi. Kako bi na osnovu ovoga razlikovanja, mogao možda još ko doći na misao

da postoje u čovjeku dva »ja«, to mi se ovo razlikovanje između »nižeg« i »višeg« »ja« čini manje zgodnim.

Na str. 139. kaže autor: »Zato ovaj »ja« u zajednici s tijelom tek čini čitavoga čovjeka«. Čovjek je dakle tijelo više »ja«. Nadalje: »koliko je jastvo subjekat i izvor napose razumnog života zovemo ga osoba. Čovjek je životinja, koliko je njegov »ja« zajedno s tijelom izvor nerazumnog života; a od ostalih se životinja razlikuje (čovjek m. o.) time, što je subjekat razumske naravi, tj. »osoba«.

Iz rečenoga nije ovdje posve jasno da li je osoba čitav čovjek (ja i tijelo) koliko je subjekat razumske naravi, ili pak je osoba samo njegov »ja«, koji je izvor i subjekat razumnog života. Na str. 231. kaže međutim autor da je čovjek osoba, koja se u samosvijesti očituje kao ja.

Drugi dio ima pet odsjeka. Prvi odsjek daje čitaocu najnužnije znanje iz anatomije i fiziologije živčevlja, koje mu je potrebno za proučavanje psihologije. Tu je govor i o lokalizaciji moždanih procesa, od kojih zavise doživljaji izvanjskog opažanja. Kako se iz priloženih crteža g. prof. Zarnika vidi, zastupa on neke vrsti »insularnu« lokalizaciju, prema kojoj su pojedini moždanski procesi vezani strogo uz određeni dio mozga.

Ovdje mi je napomenuti, da osim ovakove lokalizacije, kako je zastupa g. Zarnik, ima učenjaka, koji, kao na pr. Meynert, i H. Munk, različitim vrstama senzacija pridaju određene dijelove mozga, i to tako, da se u tim dijelovima jednim stanicama pridaju percepcije, a drugim reprodukcije. Sam pak Flechsing, koga spominje i dr. Zimmermann, zastupa t. zv. Assoziationszentrentheorie, stavljajući u više centralne dijelove mozga asocijacije, a elementarne perceptivne i reproduktivne funkcije u više periferne dijelove. Uz to pripominjem da je čitava ova lokalizacija samo relativna. Sam Wundt kaže: »Es ergibt sich mit Notwendigkeit eine relative Lokalisation der Funktionen. Eine bloss relative ist sie im doppelten Sinne: erstens, weil niemals die Komplexen Funktionen selbst, sondern immer nur Ihre Elemente lokalisiert sind; und zweitens, weil auch diese elementaren Funktionen infolge der Vorgänge der funktionellen Aushilfe mannigfache Verschiebungen erfahren können« (Physiol. Psychologie I. (1908.) 354.)

Govoreći o postanku osjeta, kaže autor, da oni nastaju podraživanjem. Uslijed podraživanja »uzbudi« se živac, u kojem nastane kemička promjena, koja se poput vala širi po njemu.

Ovo mišljenje zastupaju danas mnogi, premda se još nezna sigurno kakav je taj kemički proces. Isto tako nije ni sam kemijski sastav živaca kao i način njihova hranjenja posve poznat.

Na sam živčani događaj, kaže autor, nije dovoljan da dođe do osjeta, nego se za njegov postanak iziskuje još jedan i to pishički događaj. Na pitanje u čemu se on sastoji, kaže on, da »jedino možemo toliko reći, da ja primam ili prihvatam (recipiram) ono, što dobivam živčanim uzbudanjem, i to s pomoću ili posredstvom jednog svog osjetilnog organa«.

Ovdje nije posve jasno, što znači taj »ja« i u kakvom odnosu on stoji prema svom osjetilnom organu, a po tome i kako kemički proces,

koji se zbiva u osjetilnom organu proizvodi u »ja« psihički događaj iz kojega onda zajedno sa živčanim zbivanjem rezultira osjet. Sama naime mogućnost toga prihvatanja nije ovdje jasna.

Neki skolastički autori uče, da je duša doduše prvi princip »životnih operacija«, ali ih ona izvodi pomoću duševnih moći kao bližih principa, koje se (moći) razlikuju realno od same biti i supstancije duše. Ove moći informiraju tjelesne osjetilne organe, kao njihove forme, te su u njima kao u subjektu. Budući da su osjetila spoznajne moći, moraju, da djeluju, biti informirane utisnutom osjetilnom slikom, koja zastupa predmet. Sama senzacija ne sastoji se ipak formalno u primanju ove osjetilne slike, nego u djelovanju osjetilne moći, koje slijedi ovo primanje. Po ovoj teoriji jasna nam je veza između »ja« (duše) i osjetilnih organa, kao i mogućnost prihvata izvanjskih podražaja.

Nadalje kaže autor, da »osjet nastane tako, da jedan podražaj osjetilnog organa uzbudi osjetilni živac i prijede u mozak«. (str. 167.)

Prema tomu zastupa dr. Z. mišljenje da se fiziološki dio osjeta dovršuje u mozgu. Ovo mišljenje osim gotovo svih modernih neskolastičkih psihologa zastupaju i neki skolastici na pr. Fröbes, De Sinéty. Inače veliki dio skolastika zastupa kao vjerojatnije mišljenje, da se izvanjska senzacija dovršuje u perifernim organima pojedinih osjetila, a percepcija (osjetilno opažanje) da se dovršuje u mozgu, stoga iziskuje fiziološku komunikaciju perifernog organa sa mozgom. Prema tomu mišljenju na pr. vidi samo oko, koje informira duša. Drugi opet kao Pesch, Haan, Palmieri, Mercier, Lahouse, De Backer, drže, da je sjedište izvanjskih senzacija osjetilni organ sa mozgom, i to na različite načine tumače.

Iz svega ovoga se dakle vidi, kako u pitanju postanka i sjedišta samoga osjeta ima još dosta nejasnoće i nesigurnosti.

Nakon općeg dijela o osjetu tumači autor vrlo lijepo i razumljivo pojedine vrste osjeta. Tu bi kao usput spomenuo, da bi možda bilo dobro, da je dr. Z. kad govori o vidnom osjetu sa par riječi prikazao Youngovu, Helmholtzovu i Heringovu teoriju.

Ovaj odsjek završuje zornim prikazom razvitka svijesti kod djeteta u slikama.

Drugi odsjek govori o empirijskoj psihologiji. Prikazuje predmet, cilj i zadaću psihologije, ta završuje prikazom mehanističkog i vitalističkog nazora o čovjeku.

Treći odsjek obuhvaća nauku o duši ili filozofijsku psihologiju. Nije bila laka zadaća u ovo par stranica (21) obraditi i ova neka pitanja iz filozofijske psihologije, koja je autor odabrao. On sam ističe, da će u tom odsjeku izložiti ukratko samo neka pitanja. Iz čitave filozofijske psihologije obrađuje dr. Z. samo problem jastva. I to: kako egzistira jastvo s obzirom na doživljaje, koja mu je narav, u kakvoj je vezi s tijelom i napokon da li je u svojoj egzistenciji ovisno od tijela.

Premda je autor i na ovom skućenom prostoru nastojao da bude što jasniji, i da pojedine pojmove učini razumljivim i onima, kojima oni nijesu već otprije poznati, ipak držim da kratkoća na koju je dr. Z. bio prisiljen otešćava potpunu razumljivost ovih teških pitanja.

Mislim da bi dr. Z. bio možda olakšao čitaocu razumijevanje ovoga odsjeka, da je prije prelaza na razlaganje i dokazivanje pojedinih problema o jastvu, dao jedan sumarni pregled svih tih pitanja i u njima istaknuo svoje stanovište, koje bi onda opširnije tumačio i dokazivao. U prvom redu držim da bi bilo dobro da je sama narav razumne duše odmah u početku točnije definirana tako, da čitatelj u kasnijem dokazivanju već znade što se ima dokazati. Dr. Z. govori poput mnogim modernih neoskolastika mjesto o »razumnoj duši« o »ja« ili jastvu. Taj izraz ima kako sam već prije spomenuo dvostruko značenje. Ako ga uzmemo bez ikakva dodatka označuje naprosto čovjeka. U tom smislu držim da ga je dr. Z. upotrebio na str. 231. Ako pak izraz »ja« promatramo precizivno onda označuje samu razumnu dušu. Tako ga uzima autor na str. 222. Premda je ovaj izraz »ja« dosta u upotrebi, ipak držim, da bi za mnoge čitaoce bio razumljiviji izraz »razumna duša«.

Da bi raspravljanje o supstancijalnoj uniji duše i tijela bilo shvatljivije, bilo bi dobro da bi već u onom sumarnom pregledu bilo rečeno da je razumna duša supstancijalna forma, po kojoj ovaj individuum ima nesamo to da je čovjek, nego da je i životinja, i živo biće, i tijelo, i supstancija i biće. Nakon ovako preciziranog stanovišta, držim, da bi čitatelj lakše pratio razlaganje pojedinih pitanja o duši.

Prvo temeljno pitanje o duši je svakako način njezine egzistencije i zato ga autor i najprije obrađuje.

Dokazavši neispravnost asocijativne i aktualitetne teorije u tom pitanju, prelazi dr. Z. na razlaganje i dokazivanje teorije supstancijalnosti.

Iz same analize našeg pojm o unutrašnjem iskustvu i zatim iz iskustvene činjenice, da je samo jedan subjekat — »ja«, koji je konstantno istovetan sam sobom, slijedi da je jastvo supstancijalni ili samostojni subjekat, i zato sasvim različno od svojih akcidentalnih čina. Taj subjekat istovetan je sa subjektom, koji opaža i on je ujedno imanentni uzrok doživljaja. Ovako shvaćeni »ja« isto je što i razumna duša. Tu je dakle dokazano da je ona supstancija. Ova činjenica je fundament za dokazivanje spiritualnosti, besmrtnosti i t. d. duše.

Bilo bi dobro da je dr. Z. istaknuo kako je duša nepotpuna supstancija in ratione speciei, budući da kao forma tek zajedno sa materijom tvori potpunu narav svoje vrsti, koja je tek potpuna predikamentalna supstancija. Isto tako bilo bi možda dobro, da je spomenuta razlika između materijalne i spiritualne forme, što bi mnogo pripomoglo za razumijevanje onoga što je rečeno na str. 226. br. 64.

Dokazajući spiritualnost jastva pokazuje dr. Z. najprije jasno neodrživost strogog materijalizma, kauzativnog i energetičkog, a zatim na osnovu misaonih i voljnih događaja, koji samo po sebi nijesu zavisni od materijalnih organa zaključuje na duhovnost ili spiritualnost jastva. Govoreći ovom prilikom o jednostavnosti jastva ima dr. Z. pred očima jednostavnost duše samo u toliko, koliko ona nema kvantitativnih dijelova i koliko nije prostorno djeljiva. No bilo bi dobro, da je ujedno istaknuo, da je duša jednostavna i obzirom na svoju bit ukoliko nije sastavljena iz materije i forme. Duša dakle nesamo da nema nikakvih kvantitativnih

dijelova, nego nema niti bitnih dijelova. To je važno za točnije razumijevanje neraspadljivosti i besmrtnosti duše. Ona naime nema razloga raspadanju u sebi nesamo zato, što nije sastavljena iz protežnih dijelova, nego i zato, što nema ni bitnih dijelova, kao na pr. čovjek, koji se mogu rastaviti. Potpuna dakle jednostavnost duše uz supstancijalnost i spiritualnost, jesu ona baza, na kojoj se osniva njezina neraspadljivost.

O besmrtnosti duše raspravlja autor iza rasprave o vezi duše s tijelom. Mislim da bi bilo bolje, da je o besmrtnosti duše raspravljeno odmah iza kako je dokazana supstancijalnost i spiritualnost duše, jer su to baš one dvije premise, kako i sam autor veli, na kojima se bazira naravna neraspadljivost duše. Na taj način bi moglo i samo dokazivanje biti nešto kraće, jer ne bi trebalo čitatelju ponavljati ono što je već rečeno o supstancijalnosti i spiritualnosti razumne duše.

Što se tiče sveze duše s tijelom, nije mogao dr. Z. radi premalenog prostora niti ukratko razložiti hilemorfističku teoriju, da čitalac uzmogne potpuno shvatiti, kako duša s tijelom čini jednu potpunu supstanciju, koja je jedno biće i prema tome ima samo jedno bivstvovanje. Tijelo, kad se stavlja nasuprot duše, ukoliko ona znači njegovu supstancijalnu formu, ne može biti supstancija, nego prva materija ili moću biće, koje tek po formi postaje potpuna vrsna supstancija imajući bivstvovanje od duše, koja kao supzistentna forma bivstuje i neovisno od materije.

Ali nesamo da dr. Z. nije mogao radi skučenosti prostora sva ta pitanja onako lako shvatljivo prikazati, kako je to učinio s ostalim pitanjima, koja su u istoj knjizi opširno obrađena, nego je morao i mnoga pitanja, koja spadaju u filozofijsku psihologiju uopće izostaviti. Tako su posve izostale teze: o moćima duše, o spoznanju, tj. u čemu se ono sastoji, o spiritualnosti razuma, o egzistenciji volje, o postanku duše i t. d. Sve to pokazuje, da bi bilo potrebno filozofijsku psihologiju isto tako opširno obraditi, kao što je obrađena empirijska.

U četvrtom odsjeku prikazao je autor vrlo dobro i pregledno povijest psihologije sve tamo od grčke psihologije, pak do suvremenih struja u psihologiji.

Peti i ujedno posljednji odsjek prikazuje psihologiju u vezi sa znanstvenim naziranjem na svijet. Na koncu knjige dodana je priručna literatura i Registar.

S tehničke strane, knjiga je ukusno opremljena, i ima u njoj vrlo malo tiskarskih pogrešaka, koje je autor većinom sam ispravio u dodatku na koncu knjige. Htio bi ipak napomenuti neke pogreške koje su ostale neispravljene, a bilo bi dobro da se danom prilikom isprave. Tako na str. 97. stoji: svaka pčela gradi jednaku košnicu; ovdje očito mora mjesto riječi košnica stajati »saće« ili staničje od saća. Na str. 230. piše: »osim toga vidjeli smo, da je čovjek po svojoj racionalnosti takav princip, koji oživljuje organizam...« Ovdje mora mjesto riječ čovjek biti duša, kako je jasno iz konteksta. Na str. 254. ostala je neispravljena engl. riječ behavior, koja se točno piše behaviour. Prema tako pisanoj riječi mogla bi se onda ispraviti možda i riječ behaviourizam. Na str. 262.: »Nesvijesno

psihičko je prema tome jednako zbiljsko kao i svijesno fizičko«. Ovdje ima mjesto fizičko« stajati svijesno psihičko.

Dok je Jugoslavenska Akademija izdala ovo djelo dr. Z. o stogodišnjici rođenja W. Wundta, ja bi sa svoje strane spomenuo da je tim djelom dr. Zimmermann najljepše završio 25. godišnjicu svoga svećeničkoga i naučnoga rada, davši našem narodu dosada jedinu i najbolju knjigu o ovom predmetu.

Držim da ću izreći jednodušnu želju svih onih, koji su ovu knjigu proučili, neka nam dr. Z. nastupom nove 25. godišnjice što prije napiše isto tako jasnu, preglednu i opširnu filozofijsku psihologiju, kao što je ova empirijska.

Dr. J. Lach.

Uredništvo je primilo :

Hegel nel centenario della sua morte, pubblicazione a cura della Facolta di filosofia dell' universita cattolica del sacro cuore. Milano 1932., vel. 8°, str. (XV + 395). Supplemento speciale al vol. XXIII. di Rivista di filosofia neoscolastica (dicembre 1931).

Zimmermann Dr S.: **Duševni Život**, znanstvena djela za opću naobrazbu Jugoslov. akademije, knj. IX. Zagreb 1932., 8°, (VI + 312), sa 34 slike.

Marković Dr. **Živan: Sreske bolnice**. Zagreb 1932., 16°, str. 55.

Joannes G.: **La vie de l'au-delà dans la vision béatifique**. Nouvelle édition. Paris 1932. P. Téqui, libraire éditeur 8°, str. 173.

Rogić Dr. **Ivan: Katedrala u Đakovu**. Povijesni osvrt prikaz arhitekture, skulpture i slikarstva. Osijek 1932. Tisak Prve hrvatske dioničke tiskare. 8°, str. 160.

Šenoa **August: Zlatarevo zlato**. Knjižnica dobrih romana, izdanje Društva sv. Jeronima, Zagreb 1932., 8°, str. 247.

Ivančan Dr. **Ljudevit: Zagrebački kaptol (1093.—1932)**. Preštampano iz »Croatia Sacra«, Zagreb 1932., 8°, str. 114.

Merkelbach **B. H., O. P.:** **Summa theologiae moralis**, tomus II., Paris 1932., 8°, str. 994.

Gahs Dr. **Aleksandar: Historijski razvoj porodice**, Zagreb 1932., 8°, str. 21.

